

Regionaal-historisch tijdschrift | 12e jaargang | nummer 6 | december 1980

Holland

Een middeleeuws weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht

Gerard Alders

Het pand Wijnstraat 154 te Dordrecht bleek, bij een toevallig bezoek aan deze straat in 1975, zijmuren te bezitten waarin grote middeleeuwse baksteen is verwerkt.

Een bezoek aan het gemeentearchief leerde dat dit pand op de monumentenlijst staat. Volgens de redengevende omschrijving zou het misschien uit de 17e eeuw dateren terwijl voor- en achtergevel in de 19e eeuw vernieuwd zouden zijn. Dat laatste valt moeilijk te betwijfelen, maar een datering in de 17e eeuw voor de rest van het pand leek wel zeer onwaarschijnlijk.

Om tot een betere datering te kunnen komen werd het huis op 26 juni 1975 nader bekeken. Er heeft echter geen grondig bouwkundig onderzoek plaatsgevonden, er zijn slechts enkele gegevens vastgelegd die het mogelijk maken om aard en bouwtijd van het huis te achterhalen.

Het huis

Het huis is naar schatting ca 10 m (4 vensters) breed en ca 22 m lang. De hoofdverdieping ligt op straathoogte, eronder bevond zich een kelder en erboven een verdieping en een zolderruimte.

De zuidelijke zijmuur is bepleisterd en grenst aan een pleintje dat ontstaan is door het wegbreken van enkele belendende percelen. Tegen deze muur is een afdak aangebracht voor het opbergen van marktbehoeften (zie afb. 1).

Een gedeelte van de bepleistering is van de muur afgefallen zodat de grote rode bakstenen waaruit deze muur is opgetrokken in het zicht kwamen. Tussen deze 'moppen' is zelfs een stuk tufsteen ingemetseld.

De noordelijke zijmuur ging voorheen schuil achter een aangrenzend pand, maar sinds hiervan het gedeelte boven de pui is afgebroken zijn ook hier de grote stenen zichtbaar. Ook deze muur bestaat tot bovenaan toe uit 'moppen'.

Opvallend is dat de beide zijmuren over bijna de gehele lengte boven de dakvoet uitgaan.

Het inwendige van het huis bleek ernstig geleden te hebben van een halverwege gevorderde verbouwing tot bistro. Van de kelders was alleen nog een kleine ruimte over die gedekt werd door een ribloos kruisgewelfje. Niet alleen de kelder maar ook de balkenlaag boven de begane grond was al aardig opgeruimd. Er hingen nog vier zware balken aan het plafond, terwijl er twee op de keldervloer lagen naast een dikke, vrij korte balk met gaten en sleuven erin.

Doordat het uitzichtbelemmerende houtwerk en de keldermuren vrijwel geheel verwijderd waren was het mogelijk de beide zijmuren van het pand over grote hoogte te overzien. De muren zijn ver afgekapt en bestaan volledig uit dezelfde grote rode steen die ook aan de buitenzijde zichtbaar is.

De aanwezige eigenaar van het huis verzekerde dat de oorspronkelijke muurdikte op begane grond-hoogte 1,05 m bedragen had. Gezien de forse stapel baksteen die achter het huis opgetast lag zal deze mededeling wel op waarheid berusten. De rode baksteen waaruit de formidabele zijmuren bestaan heeft als afmetingen: 28/30 x 14 x 7/7,5 cm, terwijl een lengte van 29 cm het meest lijkt voor te komen.

Een middeleeuws weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht

Afb. 1 Het weerganghuis vanuit het zuidwesten. (Opname 1975, door auteur.)

Gezien de dikte van de zijmuren kan hier onmogelijk sprake zijn van een secundair gebruik van het baksteenmateriaal, zodat het aan de hand van vergelijking met andere baksteenformaten mogelijk moet zijn om een redelijk betrouwbare datering te geven.

De Grote Zaal te 's-Gravenhage werd waarschijnlijk rond het midden van de 13e eeuw gebouwd en bezit bakstenen van het formaat: 29 x 15,5 x 7,5 cm¹.

De onderbouw van de O.L.V.kapel van de Grote Kerk te Dordrecht werd omstreeks 1284 opgetrokken van bakstenen die 28/30 x 12/14 x 6 cm meten².

Het formaat van de baksteen verwerkt in het huis aan de Wijnstraat zit hier tussen in, zodat als meest waarschijnlijke datering van dit huis gedacht kan worden aan de periode ca 1260-1280 of iets globaler: tweede helft 13e eeuw.

Dat de voor- en achtergevel van het huis zoveel nieuwer zijn dan de zijgevels komt natuurlijk doordat de laatste ingeklemd waren tussen de huizen en daardoor voor afbraak werden behoed.

Het huistype

Als we het huis willen inpassen in het door Temminck Groll beschreven schema van middeleeuwse woonhuistypen dan blijkt al direct dat er slechts één huizentype is dat, net als het hierboven beschreven huis, zijgevels bezit, waarvan het muurwerk uitgaat tot boven de voet van het dak, nl. het weerganghuis. Huizen van dit type bezaten goten die betreden konden worden en die soms van kantelen waren voorzien³.

Hun verspreidingsgebied bleef beperkt tot de Rijnstreek, waartoe ook Dordrecht te rekenen valt. Met name in de stad Utrecht kwamen ze veel voor (zie afb. 2). Enkele weerganghuizen in dit gebied dateren uit de 13e eeuw, het merendeel uit de 14e eeuw en een aantal uit de 15e eeuw⁴.

De hoofdmaten schommelen rond de 10 bij 20 m, het aantal bouw-

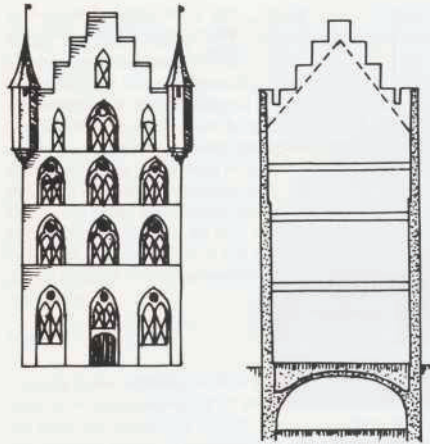
1 Ter Kuile 1978, pp. 326, 328.

2 Ter Kuile 1933, pp. 6, 8.

3 Temminck Groll 1963, p. 32.

4 idem, p. 47.

Een middeleeuws weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht

Afb. 2 Ter vergelijking: reconstructie van gevel en doorsnede van het weerganghuis *Fresenburch* te Utrecht. Dit huis werd in het midden van de 13e eeuw gebouwd voor het zeer vooraanstaande geslacht Frese (bankiers, handelaars, schepenen en raden). Het huis meet 11 bij 30 meter en heeft muren van 92 cm dikte, bestaande uit iets grotere baksteen dan die van het weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht. (Vrij naar tek. in: Temminck Groll 1963, p. 33).

lagen bedraagt meestal 3 en een overwelfde kelder komt algemeen voor. De muurdikte is vrijwel steeds 90 cm⁵.

Al deze kenmerken treffen we ook aan bij het huis in de Wijnstraat, zodat er niet aan getwijfeld hoeft te worden dat hier een 13e-eeuws weerganghuis teruggevonden is dat in de middeleeuwen behoorlijk verdedigbaar geweest moet zijn en waarschijnlijk een weergang met kantelen bezat.

Op de vraag wie dit huis heeft laten bouwen geeft Temminck Groll ten dele al een antwoord. Weerganghuizen waren bij uitstek die van het stadspatriciaat: 'vermogende en in het stedelijk bestuur machtige handelaars, bankiers en bestuurders'.

Zelden of nooit waren ze van adellijke of kerkelijk heren⁶. Verder is het opmerkenswaard dat de in de nabijheid van het weerganghuis staande middeleeuwse huizen Bleijenburg en Henegouwen volgens Temminck Groll misschien ook weerganghuizen geweest zijn. Bleijenburg dateerde uit de 15e eeuw; in Henegouwen zijn uitzonderlijk dikke moppen aangetroffen die op zeer hoge ouderdom zouden wijzen⁷.

De omgeving van het huis

De Wijnstraat vormt, samen met de in het verlengde gelegen Groenmarkt en Grotekerksbuurt, de as van het in de middeleeuwen voornaamste stadsdeel van Dordrecht: de poortzijde (zie afb. 3).

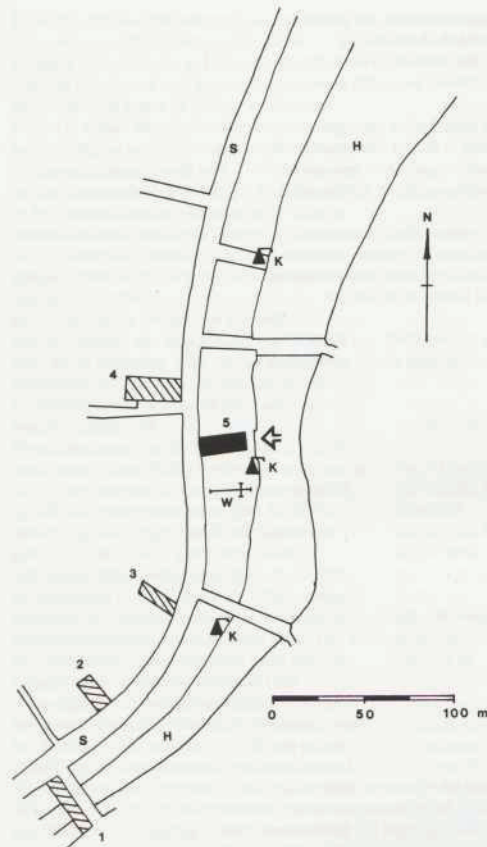
Ter hoogte van de Tolbrug is door middel van archeologisch onderzoek vastgesteld dat vanuit de bebouwing langs deze as naar het westen toe aanplantingen plaatsvonden in een daar aanwezige

5 idem, pp. 48, 49.

6 idem, p. 50.

7 idem, p. 56.

Een middeleeuws weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht

Afb. 3 Het weerganghuis en omgeving (poortzijde) op de westelijke oever van de Oude haven.
 1 Tolbrug met hal, zaal en belfort
 2 Bleijenburg (15e eeuw)
 3 Swartenborch (vóór 1385)
 4 Henegouwen (vóór 1284/85)
 5 het weerganghuis (2e helft 13e eeuw)
 S = Wijnstraat
 H = Oude haven
 K = Kraan
 W = Wijnkoperskapel

rivier. De vroegste daarop teruggevonden bebouwing was een bakstenen huis uit ca 1350⁸.

Bij de Tolbrug stonden de hal en de zaal met daartussen in een belfort, de Tollebrugtoren, tezamen het burgerlijk centrum van de stad vormend.

Hier vlakbij stond het 15e-eeuwse huis Bleijenburg, dat nu verdwenen is. Iets verder naar het noorden het in 1385 vermelde Swartenborch⁹ en schuin tegenover het weerganghuis het huis Henegouwen dat als grafelijke herberg gebruikt werd en in de stadsrekening van 1284/85 reeds voorkomt¹⁰.

In de bronnen worden ook nog huizen vermeld waarvan de juiste ligging niet bekend is. De meest markante daarvan zijn wel enkele van de huizen die vóór 1293 in het bezit waren van heer Ghise

8 Sarfatij 1972, pp. 622, 623.

9 Dozy 1891, p. 98.

10 idem, p. 35.

Een middeleeuws weerganghuis aan de Wijnstraat te Dordrecht

Dukinc, nl. het Meelhuse dat naast een kraan stond, het Steenhuse dat Luchtenborch heette en waar in 1293 *die Lonbarde* op woonden en het huis Brandenborgh¹¹. Dit laatste huis werd ten tijde van de bouw van een nieuwe halle in 1284/85 herhaalde malen gebruikt door het stadsbestuur¹².

We zien hier in de 13e eeuw meerdere grote huizen die ongetwijfeld van steen waren en waarvan het mogelijk is dat het weerganghuizen waren (vgl. de namen op -borch). Misschien gaat onder één van de hierboven genoemde huisnamen het weerganghuis in de Wijnstraat schuil.

In verband met de standplaats van het weerganghuis, tussen een verhoogde straat en een haven, kan nog gewezen worden op een in 1293 door het stadsbestuur uitgevaardigde oorkonde waarin bepaald werd dat een gedeelte van de haven vrij diende te blijven van bebouwing¹³.

Hieruit kan men concluderen dat men aan het einde van de 13e eeuw bezig was om de erven tussen de verhoogde straten en de Oude Haven te benutten voor huizenbouw.

Geraadpleegde literatuur

Dalen, J. L. van: 'Oorkonden en regesten betreffende de stad Dordrecht en hare naaste omgeving, enz.', in: *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap*, deel 33, Amsterdam 1912, pp. 115-278.

Dozy Ch. M.: 'De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284-1424', in: *Werken, uitgegeven door het Historisch Genootschap*, 3e serie, nr. 2, 's-Gravenhage 1891.

Kuile, E. H. ter: 'Aantekeningen betreffende de bouwgeschiedenis der Grote Kerk te Dordrecht', in: *Oudheidkundig jaarboek* 1933, pp. 2-18.

Kuile, E. H. ter: 'De bouwgeschiedenis van het grafelijk paleis op het Binnenhof', in: *Holland* 1978, pp. 313-328.

Sarfátij, H.: 'Dordrecht. Opgravingen in Hollands oudste stad',

Deel I, in: *Spiegel Historiae* 1972, pp. 620-627.

Temminck Groll, C. L.: *Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere Noordwesteuropese steden*. 's-Gravenhage 1963.

11 Van Dalen 1912, pp. 242, 243.

12 Dozy 1891, pp. 13, 15, 23.

13 Van Dalen 1912, p. 250.